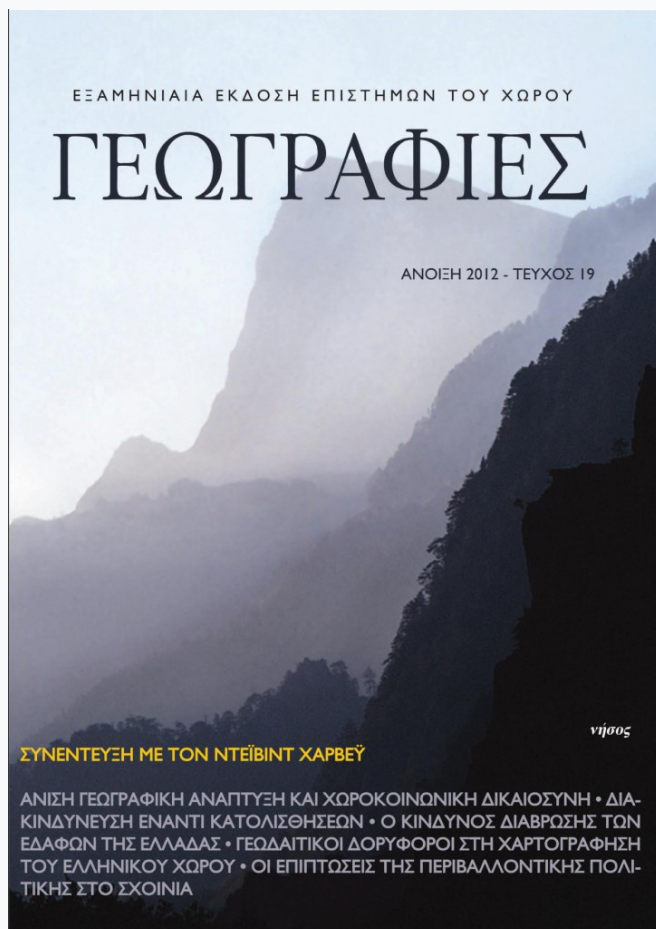

Γεωγραφίες

Αρ. 19 (2012)

Γεωγραφίες, Τεύχος 19, 2012

**ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ: Η
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΙΝΙΑ**

Ευαγγελία Αποστολοπούλου

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΙΝΙΑ

Ευαγγελία Αποστολοπούλου¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Σχοινιάς, ο τελευταίος υγρότοπος της πρωτεύουσας, αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση προστατευόμενης περιοχής, ο σχεδιασμός της οποίας βασίστηκε στο συνδυασμό της διατήρησης μιας περιοχής Natura 2000 με την εφαρμογή αναπτυξιακών σχεδίων στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Το ελληνικό κράτος παρουσίασε τον Σχοινιά ως ένα «καινοτόμο σχέδιο» ενώ ο συνδυασμός «περιβαλλοντικά φιλικής» ανάπτυξης με οφέλη για την τοπική κοινωνία και ταυτόχρονη αποκατάσταση ενός υποβαθμισμένου υγροτόπου τον κατέστησε κεντρικό επιχείρημα για την επίτευξη μιας «πράσινης» ολυμπιάδας. Ο Σχοινιάς αποτέλεσε επίσης τη δεύτερη προστατευόμενη περιοχή που επιλέχθηκε για τη θεσμική στροφή του κράτους προς τη συνεργατική διακυβέρνηση στο πλαίσιο εφαρμογής της οδηγίας των οικοτόπων. Η παρούσα έρευνα βασίζεται σε τρία αλληλοτεταγμένα επιστημονικά πεδία που αφορούν στην έρευνα των κοινωνικοοικολογικών συστημάτων, στην πολιτική οικολογία και στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση. Ακολουθώντας την προσέγγιση της θεμελιωμένης θεωρίας συγκροτήσαμε ένα εννοιολογικό μοντέλο το οποίο προσδιορίζει τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής που ακολουθήθηκε στην περιοχή του Σχοινιά και ερμηνεύει τις αιτίες για την ανάδυση συγκρούσεων, το ρόλο της συνεργατικής διακυβέρνησης στην εξέλιξη τους καθώς και τον πολιτικό χειρισμό του κράτους. Συμπεραίνουμε ότι οι ακολουθούμενες αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές πολιτικές έχουν επιφέρει σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις για την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας. Παράλληλα, η συμμαχία του κράτους με ισχυρά συμφέροντα έχει οδηγήσει στον αποκλεισμό των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων από τη διακυβέρνηση της περιοχής και στη μεταβίβαση των ευθυνών για την υποβάθμιση του Σχοινιά στην τοπική κοινωνία υπό τη ρητορεία της προώθησης της προστασίας, της αειφορίας και της συνεργασίας.

Social and economic impacts of environmental policy and the role of collaborative governance: The case of Schinias

Evangelia Apostolopoulou

ABSTRACT

Schinias, the last wetland within the capital, is a characteristic case of a Greek protected area predicated on the idea of integrating development plans for the Olympic Games of 2004 in Athens with conservation of a Natura 2000 site. The Greek state presented Schinias as a “groundbreaking project” combining environmentally friendly development with benefits for local residents and the restoration of a degraded wetland, making Schinias the keystone project for achieving a “Green” Olympics. Schinias was also the second protected area selected for an institutional shift towards collaborative governance in implementing the Habitats Directive. Using insights from the fields of political ecology and environmental governance and from research on social-ecological systems, and following a grounded theory research approach, we have built a conceptual model specifying the social and economic implications of Schinias environmental policy and explaining the causes of conflict emergence, the role of collaborative governance in their evolution, and political handling by the state. We conclude that the unequal development and conservation policies have led to significant socioeconomic implications for the majority of local community. Simultaneously, state policies collide with powerful interests, progressively excluding and blaming less powerful locals for environmental degradation, under the guise of promoting conservation, sustainability and collaboration.

1. Μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα SCALES (<http://www.scales-project.net>), ΑΠΘ. Ερευνήτρια στο Earth System Governance Project (<http://www.earthsystemgovernance.org/people/research-fellows>). Τομέας Οικολογίας, Τμήμα Βιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 54124 Θεσσαλονίκη, Ελλάδα, ηλεκτρονική διεύθυνση: evaposto@bio.auth.gr, τηλ.: 2310. 998254.

2. Έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε στην ασάφεια που παρατηρείται αναφορικά με την ορθή ορθογραφία του Σχοινιά. Όπως αναφέρει ο Φοίτος (2003), η ορθή ορθογραφία της περιοχής είναι «Σχοινιάς» και όχι «Σχινιάς» προερχόμενη από την εκεί κυριαρχούσα και χαρακτηριστική παρουσία των *σχοίνων* (κοινώς *βούρλων*) οι συστάδες των οποίων προσέδιδαν άλλοτε την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του τοπίου. Ο γνωστός θάμνος *σχίνος* από τον οποίο υποτίθεται ότι έχει λάβει το όνομα η περιοχή δεν εμφανίζεται υπό μορφή συστάδων μεταξύ του έλους και της παραλιακής ζώνης του πευκοδάσους αλλά είναι κατεσπαρμένος κυρίως εντός αυτού. Επομένως, ούτε σήμερα ούτε παλιότερα ήταν δυνατή η δημιουργία συγκροτημένης θαμνώδους βλάστησης στην περιοχή που θα μπορούσε να προσδώσει τον χαρακτήρα ενός θαμνότοπου με το όνομα «Σχινιάς» (Φοίτος 2003). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Φοίτος «μετά τις αλόγιστες επεμβάσεις, τις παλαιότερες και τις πλέον πρόσφατες, στην ευρύτερη περιοχή του Σχοινιά Μαραθώνος, με τρόπον περιφρονητικό προς την ιστορική και οικολογική σημασία του, ας μείνει τουλάχιστον η ορθή γραφή του...».

1. Εισαγωγή

Την τελευταία δεκαετία και ειδικότερα την περίοδο διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, ο Σχοινιάς² βρέθηκε στο επίκεντρο των μέσων ενημέρωσης. Η αιτία ήταν μία οξύτατη πολιτική σύγκρουση η οποία αφορούσε τη χωροθέτηση του ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου στην περιοχή. Συγκεκριμένα, ένας μεγάλος αριθμός φορέων υποστήριζε ότι οι σχεδιαζόμενες τότε ολυμπιακές κατασκευές ήταν ασύμβατες με την οικολογική, αρχαιολογική και ιστορική αξία της περιοχής. Σήμερα, το πολιτικό ενδιαφέρον για την περιοχή έχει υποχωρήσει αλλά ο Σχοινιάς εξακολουθεί να αποτελεί μία περιοχή με περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα.

Ο Σχοινιάς αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση προστατευόμενης περιοχής, ο σχεδιασμός της οποίας βασίστηκε στη συνεργασία κρατικών και μη κρατικών φορέων υπό τον κοινό στόχο του συνδυασμού της διατήρησης μιας περιοχής Natura 2000 με την εφαρμογή αναπτυξιακών σχεδίων (Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004). Το ελληνικό κράτος παρουσίασε τον Σχοινιά ως ένα «καινοτόμο σχέδιο» ενώ ο συνδυασμός μίας «περιβαλλοντικά φιλικής» ανάπτυξης με οφέλη για την τοπική κοινωνία και ταυτόχρονη αποκατάσταση ενός υποβαθμισμένου υγροτόπου τον κατέστησε το κεντρικό επιχείρημα για να χαρακτηριστεί η Αθήνα επάξιος κληρονόμος των Lillehammer και Sydney σε όρους «περιβαλλοντικής αειφορίας» (Karamichas 2005). Το εν λόγω επιχείρημα απέκτησε βαρύνουσα σημασία με δεδομένο ότι στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων μία πληθώρα μεγάλων έργων πραγματοποιήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας σηματοδοτώντας την απομάκρυνση από βασικούς στόχους του ρυθμιστικού σχεδίου της Αθήνας (Ν. 1515/1985, ΦΕΚ 18/Α').

Ο Σχοινιάς αποτέλεσε, επίσης, τη δεύτερη προστατευόμενη περιοχή (μετά το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου) που επιλέχθηκε για τη θεσμική στροφή του κράτους προς τη συνεργατική διακυβέρνηση μέσω της ίδρυσης φορέων διαχείρισης στο πλαίσιο εφαρμογής της οδηγίας των οικοτόπων (92/43/ΕΕ). Παρόλα αυτά, ο σχεδιασμός της περιοχής ως εθνικού πάρκου και ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου χαρακτηρίστηκε από πολυεπίπεδες συγκρούσεις οι οποίες συχνά μονοπώλησαν τόσο τα εγχώρια όσο και τα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Επιπλέον, η μελέτη της περίπτωσης του Σχοινιά αποκτά βαρύνουσα σημασία γιατί αποτελεί τον τελευταίο υγρότοπο στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η πολιτική που ακολουθήθηκε στο Σχοινιά εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο προβληματικής διαχείρισης των ελληνικών υγροτόπων και διαχρονικής έλλειψης πολιτικής βούλησης έναντι της προστασίας των πολλαπλών αξιών τους (Τσιούρης και Γεράκης 1991). Ενδεικτικό είναι ότι τα τελευταία 70 χρόνια καταγράφηκε μία ραγδαία επιτάχυνση του ρυθμού καταστροφής των υγροτοπικών συστημάτων (Ντάφης 1998). Η στάση αυτή της Πολιτείας δεν αφορά μόνο στα υγροτοπικά συστήματα αλλά εν γένει στην απουσία εθνικής στρατηγικής για την πολιτική προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος (Apostolopoulou και Pantis 2009).

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Η παρούσα έρευνα βασίζεται σε τρία αλληλοτεταγμένα επιστημονικά πεδία που αφορούν (α) την έρευνα των κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων, (β) την πολιτική οικολογία και (γ) την περιβαλλοντική διακυβέρνηση.

Ο όρος «κοινωνικο-οικολογικά συστήματα» (social-ecological systems), κατοχυρώθηκε από τους Berkes και Folke (1998) με σκοπό να αναδείξει τη διαλεκτική σχέση-έννοια των «ανθρώπων μέσα στη φύση» (“humans-in-nature”) και να υπογραμμίσει τον τεχνητό διαχωρισμό μεταξύ κοινωνικών και οικολογικών συστημάτων. Τα κοινωνικο-οικολογικά συστήματα αποτελούν πολύπλοκα, αλληλοσυνδεδεμένα και συν-εξελισσόμενα συστήματα μεταξύ των ανθρώπων και της φύσης (Berkes και Folke 1998). Η δυνατότητά τους να συμπεριφέρονται ως πολύπλοκα προσαρμοζόμενα συστήματα υπογραμμίζει τη συνεχή συν-μεταβαλλόμενη δυναμική μεταξύ οικολογικής και ανθρώπινης αλλαγής (Folke κ.ά. 2005). Υπό το πρίσμα των «κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων», οι ανθρώπινες δράσεις αποτελούν καθοριστικό παράγοντα της δυνατότητας των οικοσυστημάτων να στηρίζουν τους φυσικούς πόρους και τις οικοσυστημικές υπηρεσίες. Τα κοινωνικο-οικολογικά συστήματα περιλαμβάνουν πολύπλοκα δίκτυα όπου οι χρήστες των πόρων συνδέονται μεταξύ τους σε διάφορες κλίμακες μέσω πολυεπίπεδων δομών διακυβέρνησης (Janssen κ.ά. 2007).

Οι παραπάνω θεωρητικές προτάσεις κινούνται στο ίδιο πνεύμα με την έμφαση της πολιτικής οικολογίας στη διαλεκτική σχέση κοινωνίας και φύσης (Nygren 2000). Είναι χαρακτηριστικό ότι στο πεδίο της πολιτικής οικολογίας οι τοπικές συγκρούσεις για τους φυσικούς πόρους θεωρείται πως έχουν τις ρίζες τους σε ευρύτερες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες που διαδραματίζονται σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες (Bassett 1988, Schmink και Wood 1992, Blaikie 1995, Bryant 1998). Ειδικότερα, οι εν λόγω συγκρούσεις θεωρούνται κοινωνικές συγκρούσεις (βίαιες ή μη) που συνδέονται τόσο με αγώνες ώστε να εξασφαλιστεί η πρόσβαση στους φυσικούς πόρους όσο και με αγώνες που προκύπτουν από την υπάρχουσα χρήση και άνιση κατανομή των φυσικών πόρων (Turner 2004) και ως πολύπλοκα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα τα οποία αναδύονται στο πλαίσιο υπαρχόντων κοινωνικών ανισοτήτων (Abakerli 2001). Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη συσχέτιση των συγκρούσεων με τους διαχωρισμούς των τοπικών κοινωνιών στο επίπεδο της τάξης, του έθνους, του φύλου και της θρησκείας (Bassett 1988, Bryant και Bailey 1997, Neumann 1997). Δύο σημαντικές θέσεις της πολιτικής οικολογίας, τις οποίες λάβαμε υπόψη στην έρευνα μας, είναι η θέση για την «περιβαλλοντική σύγκρουση» και η θέση για τη «σύνδεση προστασίας και ελέγχου των φυσικών πόρων».³

Αντιμετωπίζοντας τον Σχοινιά ως ένα «κοινωνικο-οικολογικό» σύστημα, είναι απαραίτητο να διερευνηθεί ο ρόλος των υφιστάμενων διαδικασιών και δομών διακυβέρνησης. Η συνεργατική διακυβέρνηση θεωρείται ότι μπορεί να βοηθήσει στην εύρεση ωφέλιμων για όλους λύσεων που θα κινούνται πέρα από συγκρουσιακές προσεγγίσεις. Η τάση της συνεργατικής διακυβέρνησης να εστιάζει στη διερεύνηση του ρόλου των μη κρατικών φορέων (McCarthy 2006) μέσα από «συνεργασίες» μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα (De Angelis 2003) έρχεται σε μια εποχή όπου πολλές αγροτικές περιοχές βιώνουν μια σταδιακή μετά-

3. Για μία αναλυτική παρουσίαση των δύο αυτών θέσεων της πολιτικής οικολογίας, βλ. Robbins 2004.

βαση από την παραγωγή αγαθών στην κατανάλωση υπηρεσιών (Reed 2007). Οι Bridge και Jonas (2002) υποστηρίζουν ότι αυτή η «νέα» οικονομία συνεπάγεται έναν επαναπροσδιορισμό τόσο του ρόλου του κράτους προς την κατεύθυνση της πιο άμεσης διευκόλυνσης της λειτουργίας των μηχανισμών της αγοράς για την κατανομή των φυσικών πόρων, όσο και των υφιστάμενων σχέσεων μεταξύ αγοράς, κρατών και κοινωνίας. Στο εν λόγω πλαίσιο, η απουσία ξεκάθαρων πολιτικών διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος και ισχυρών θεσμών που να προασπίζονται την κοινωνική συμμετοχή, καθώς και ο ανεπαρκής κοινωνικός έλεγχος, αφήνουν περιθώρια σε ισχυρούς φορείς και συμφέροντα να προχωρούν σε «εμπιστευτικές» διαπραγματεύσεις και συμφωνίες (Reed 2007), οδηγώντας στην επικράτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών και εντέλει επιτρέποντας την περιβαλλοντική και κοινωνική υποβάθμιση. Επιπρόσθετα, η λογική ότι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες μπορούν να έχουν αμοιβαίο κέρδος, εμπεριέχει το ιδεολόγημα ότι οι στόχοι τους δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενοι (De Angelis 2003). Το τελευταίο συνδέεται άρρηκτα με το γεγονός ότι οι διαδικασίες διακυβέρνησης πραγματοποιούνται μέσα στις υπάρχουσες δομές (Peterson κ.ά. 2005) όπου ο συσχετισμός δυνάμεων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην έκβαση τους (Mascarenhas και Scarce 2004).

3. Η περιοχή μελέτης

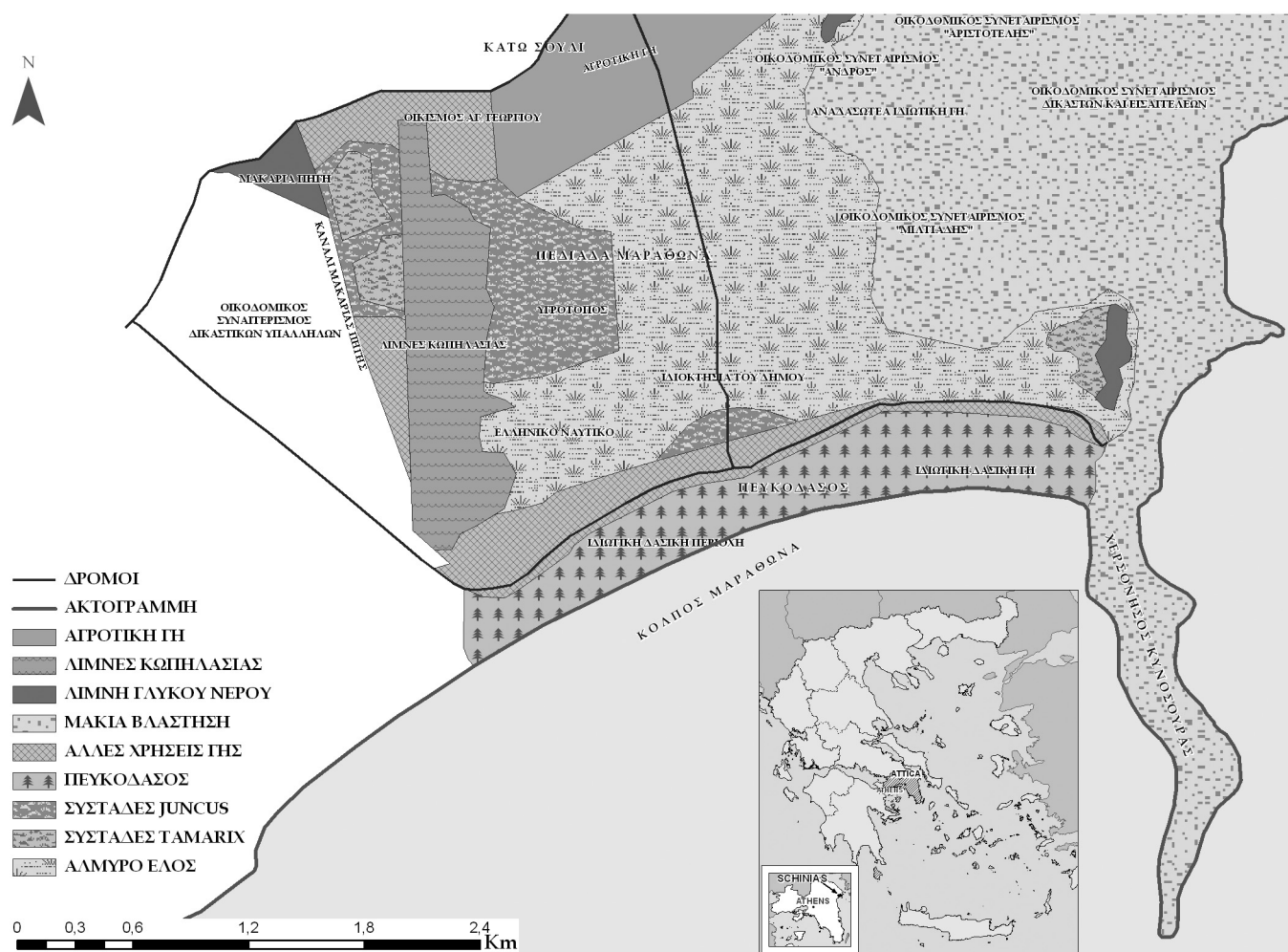
Η περιοχή του Σχοινιά βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του νομού Αττικής, στην πεδιάδα του Μαραθώνα, σε απόσταση 45 χμ. από την Αθήνα, και ανήκει στο δήμο Μαραθώνα. Οριοθετείται βόρεια από το δρόμο προς κάτω Σούλι, ανατολικά από τους χαμηλούς ορεινούς σχηματισμούς Πούντα, Καρούμπαλο και Δρακονέρα, νότια από την αμμώδη παραλία και δυτικά από τον οικισμό του συνεταιρισμού δικαστικών υπαλλήλων (ENVECO 1999, Χάρτης 1).

Μετά από την αγροτική μεταρρύθμιση του 1923 και την είσοδο μεταναστών, ο αγροτικός χαρακτήρας της περιοχής διαμορφώθηκε κυρίως μέσω της αποξήρανσης καινούριων εκτάσεων (ENVECO 1999). Σήμερα, η περιοχή μελέτης κυριαρχείται από τον πρωτογενή τομέα (εντατικές καλλιέργειες, θερμοκήπια κ.λπ.) και τουλάχιστον τα 2/3 από τους 1.351 κατοίκους είναι εργάτες, αγρότες, τεχνίτες και ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων ενώ το 1/2 είναι μισθωτοί (Απογραφή 2001). Παρά την αποδοτικότητα της γεωργικής γης, από την απογραφή του 1981 και μέχρι σήμερα οι τομείς του τουρισμού και της παραθεριστικής κατοικίας σταδιακά αλλάζουν το χαρακτήρα της περιοχής.

Η οικολογική σημασία του Σχοινιά οδήγησε την πολιτεία το 2003 στο χαρακτηρισμό 12.966,5 στρεμμάτων ως περιοχή Natura 2000 (GR 3000003)⁴. Αυτή συνίσταται στη συνύπαρξη αρκετών διαφορετικών τύπων οικοσυστημάτων και συγκεκριμένα (ENVECO 1999, Χάρτης 1):

(1) Παραθαλάσσιο δάσος *Pinus Pinea* και *Pinus halepensis* (1.200 στρέμματα), στο νότιο όριο του υγροτόπου. Το δάσος κουκουναριές αποτελεί ένα από τα τελευταία στην Ελλάδα αλλά και σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Παράλληλα, στην παραλία του Σχοινιά, η οποία καλύπτεται από λεπτή άμμο, αναπτύσσονται εμβυακές θίνες τις οποίες ακολουθεί μία ζώνη σταθεροποιημένων αμμοθινών με διάσπαρτα άτομα άρκευθων (*Juniperus oxycedrus*).

4. Αναφορικά με τις παλαιοπεριβαλλοντικές συνθήκες της περιοχής του Σχοινιά κατά τα τελευταία 5.000 χρόνια, οι αναγνώστες μπορούν να συμβουλευτούν την εργασία των Καρκάνα κ.ά. (2004).

(2) Χερσόνησος της Κυνosuράς-Δρακονέρας (733 στρέμματα), ανατολικά του υγροτόπου. Τυπικό μεσογειακό οικοσύστημα όπου φυτρώνουν μερικά από τα πιο σπάνια ενδημικά φυτά της Αττικής (π.χ. *Fritillaria obliqua*).

(3) Πηγή Μακαρία ή Μάτι, βορειοδυτικά του υγροτόπου (Εικόνα 1). Σύστημα λιμνοπηγών τα νερά του οποίου κατέληγαν στη θάλασσα πριν από τα έργα κατασκευής του ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου.

(4) Υγρότοπος (2.557 στρέμματα) στο κέντρο της περιοχής μελέτης. Οι καλάμιώνες, τα αρμυρίκια, τα υγρά λιβάδια και η αλοφυτική βλάστηση του περιοδικώς κατακλυζόμενου έλους αποτελούν καταφύγιο για πολλά απειλούμενα είδη πτηνών.

(5) Λίμνη Στόμι: είναι το χαμηλότερο τμήμα του υγροτόπου και βρίσκεται στην ανατολική του άκρη. Σήμερα η λίμνη αυτή πλημμυρίζει μόνο την υγρή περίοδο. Στην περιοχή συναντώνται το σπάνιο ορχεοειδές *Orchis palustris* και πολλά απειλούμενα υδρόβια πτηνά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περιοχή έχει καταγραφεί ένας σημαντικός αριθμός ειδών χλωρίδας, πανίδας και ορνιθοπανίδας συμπεριλαμβανομένων πολλών σπάνιων και κινδυνευόντων ειδών πτηνών που περιλαμβάνονται και στο παράρτημα I της Οδηγίας 79/409. Παράλληλα, σχεδόν όλοι οι τύποι οικοτόπων περιλαμβάνονται στο παράρτημα I της Οδηγίας 92/43.

Χάρτης 1. Το Εθνικό Πάρκο Σχοινιά

Εικόνα 1. Τμήμα της μακαρία πηγής (Άνοιξη 2002, Ε. Αποστολοπούλου)

4. Ερευνητική μεθοδολογία

Στην παρούσα μελέτη υιοθετήθηκε μία ποιοτική ερευνητική μεθοδολογία βασισμένη στην προσέγγιση της θεμελιωμένης θεωρίας (Strauss και Corbin 1998). Η εστίαση και η έμφαση της θεμελιωμένης θεωρίας στο ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται κάθε επιμέρους ερευνητικό ερώτημα ευαισθητοποιεί τον ερευνητή που επιλέγει την εν λόγω προσέγγιση να μελετήσει τις καθημερινές εμπειρίες των ανθρώπων όπως αυτές επηρεάζονται από τις ευρύτερες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, είναι μία κατάλληλη προσέγγιση για να μελετήσει κανείς τόσο το ατομικό όσο και το κοινωνικό-συλλογικό επίπεδο (και την αλληλοδιαπλοκή των δύο), τόσο μικρής όσο και μεγάλης κλίμακας φαινόμενα αλλά και τόσο συγκεκριμένα περιστατικά όσο και γενικότερες τάσεις (Knigge και Core 2006). Η θεμελιωμένη θεωρία, δίνοντας προσοχή στη διαλεκτική σχέση γενικού και ειδικού, είναι σε συμφωνία με την εστίαση της πολιτικής οικολογίας σε τοπικές ιδιαιτερότητες και παράλληλα σε γενικότερες τάσεις που έχουν συμβάλει στη δημιουργία και διαμόρφωση των εκάστοτε ειδικών συνθηκών (McCarthy 2006).

Η επιλογή του δείγματος βασίστηκε στη μέθοδο της θεωρητικής δειγματοληψίας. Η υιοθέτηση της εν λόγω προσέγγισης οδήγησε στο να συμπεριλάβουμε στο δείγμα όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, υποστηρίζοντας την άποψη ότι ο συνυπολογισμός τους είναι απαραίτητος για την κατανόηση μίας τοπικής περίπτωσης (McCarthy 2002). Σημειώνεται ότι στην παρούσα μελέτη η εν λόγω αναγκαιότητα ήταν έκδηλη και λόγω της εθνικής και διεθνούς σημασίας των ολυμπιακών παρεμβάσεων.

Η ενοποίηση της θεωρίας και της μεθοδολογίας αποτέλεσε σημαντική πλευρά του ερευνητικού σχεδιασμού. Παρά το γεγονός ότι διαμορφώθηκαν εξαρχής ποικίλες θεωρητικές παραδοχές, δεν αναπτύχθηκαν λεπτομερειακές ερευνητικές υποθέσεις *a priori* ώστε να διασφαλιστεί η ενσωμάτωση των απόψεων των συνεντευξιζόμενων στην ανάλυση των δεδομένων. Επομένως, η δομή της συνέντευξης παρέμεινε ευέλικτη και οι ερωτήσεις αρκετά ευρείες.

Δεδομένης της σημασίας της ανάλυσης της ιστορικής διάστασης των συγκρούσεων, η έρευνα ολοκληρώθηκε σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια λήψης των αποφάσεων για την κατασκευή του ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου ενώ το δεύτερο μετά από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Συγκεκριμένα, από τον Μάρτιο του 2002 έως τον Φεβρουάριο του 2008 πραγματοποιήσαμε 129 συνεντεύξεις βάθους με μια σειρά εκπροσώπους κρατικών και μη κρατικών φορέων, καθώς και με μέλη της τοπικής κοινωνίας (Πίνακας 1). Επίσης, συλλέχθηκαν περαιτέρω στοιχεία μέσα από συμμετοχική παρατήρηση διαμένοντας κοντά στο Σχοινιά τα καλοκαίρια του 2002, 2004, 2006 και 2007. Επιπρόσθετα, μελετήσαμε το σχετικό αρχειακό υλικό όπως ελληνικούς νόμους και ευρωπαϊκές οδηγίες, περιβαλλοντικές μελέτες, δημόσια έγγραφα, εκδόσεις των ΜΚΟ, του ΥΠΕΧΩΔΕ και του «Αθήνα 2004», καθώς και άρθρα από τον εγχώριο και διεθνή τύπο. Σημειώνεται ότι, αναφορικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των ολυμπιακών έργων στην περιοχή, βασιστήκαμε τόσο στις ΜΠΕ που έχουν εκπονηθεί για την περιοχή όσο και σε προηγούμενη εργασία που αφορούσε στο εν λόγω θέμα (Αποστολοπούλου 2003).⁵

5. Είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε ότι η ενδελεχής εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των ολυμπιακών έργων καθώς και η αξιολόγηση της σημερινής οικολογικής κατάστασης της περιοχής δεν αποτελούν μέρος του σκοπού της συγκεκριμένης εργασίας.

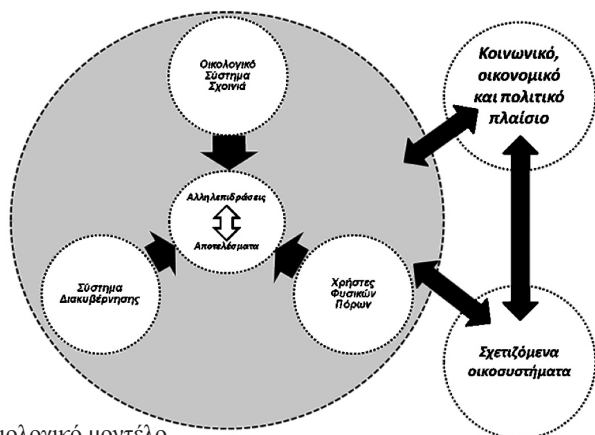
Πίνακας 1. Το δείγμα των συνεντευζιαζόμενων.

Κρατικοί και μη κρατικοί φορείς που εμπλέκονταν στην εγκαθίδρυση και διακυβέρνηση του Εθνικού Πάρκου Σχοινιά και του ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου	Αριθμός συνεντεύξεων
Κεντρική Διοίκηση	27
ΜΚΟ	17
Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχοινιά - Μαραθώνα	9
Τοπική Αυτοδιοίκηση	10
Επιστήμονες	13
Άλλοι σημαντικοί μη κρατικοί φορείς	11
Σύνολο	87

Τοπική Κοινωνία Εθνικού Πάρκου Σχοινιά – Μαραθώνα

Αγρότες	16
Ιδιοκτήτες γης	12
Ιδιοκτήτες καταστημάτων – μικροεπιχειρήσεων (ταβέρνες, θαλάσσια σπορ κ.λπ.)	14
Σύνολο	42
ΣΥΝΟΛΟ	129

Σημειώνουμε ότι ακολουθήθηκε ένα σχήμα κωδικοποίησης που βασίστηκε στο συνδυασμό τριών τύπων κωδικοποίησης: ανοικτής, αξονικής και επιλεκτικής (Strauss και Corbin 1998, Apostolopoulou και Pantis 2009: Παράρτημα Ι). Αυτή η διαδικασία αποτέλεσε τη βάση για περαιτέρω αναλυτικές επεξεργασίες ώστε να συγκροτηθεί το εννοιολογικό μοντέλο της έρευνας (Σχήμα 1).

Σχήμα 1. Το εννοιολογικό μοντέλο

5. Αποτελέσματα

5.1. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα στο Σχοινιά

Η ανάλυση του αρχειακού υλικού ανέδειξε τις ισχυρές πιέσεις που έχουν δεχθεί διαχρονικά τα οικοσυστήματα του Σχοινιά από ποικίλλες ανθρώπινες δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, μετά τη δημιουργία του αποξηραντικού καναλιού (1923), η σταδιακή αποξήρανση του υγροτόπου συνοδεύτηκε από μία σειρά ανθρωπογενείς δραστηριότητες εντός της υγροτοπικής περιοχής με σημαντικότερες τη δη-

μιουργία αεροδρομίου, στρατιωτικών εγκαταστάσεων, πίστας μότο-κρος, τη συνεχή απόθεση απορριμμάτων, οικοδομικών υλικών κ.λπ. καθώς και την ιδιωτική εκμετάλλευση της δημόσιας γης. Παράλληλα, το δάσος δέχεται μέχρι σήμερα έντονη τουριστική πίεση κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών ενώ οι συστηματικές απολήψεις νερού μέσω ιδιωτικών γεωτρήσεων επιβαρύνουν τους περιορισμένους υδάτινους πόρους της περιοχής (Αποστολοπούλου 2003).

Οι συνεντευξιαζόμενοι θεώρησαν ως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στην περιοχή την ύπαρξη πολλών ιδιωτικών εκτάσεων οι οποίες κατακερματίζουν τις περιοχές που ανήκουν στο δημόσιο (Χάρτης 1). Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στην πίεση που ασκείται από την επεκτεινόμενη οικιστική ανάπτυξη από έξι οικοδομικούς συνεταιρισμούς. Συγκεκριμένα, η οικολογικά ευαίσθητη περιοχή οριοθετείται μεταξύ δύο εγκεκριμένων οικοδομικών συνεταιρισμών: τον συνεταιρισμό των δικαστών και εισαγγελέων (2.415 στρέμματα) και τον οικοδομικό συνεταιρισμό των δικαστικών υπαλλήλων (1.220 στρεμμάτων) ενώ τέσσερις μικρότεροι συνεταιρισμοί διεκδικούν περιοχές για οικιστική εκμετάλλευση. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι, ενώ το δάσος έχει χαρακτηριστεί ως δημόσια δασική περιοχή, τμήματά του ανήκουν στο Μπενάκειο Ίδρυμα. Αντίστοιχα, ο υγρότοπος αποτελεί κρατική ιδιοκτησία αλλά τμήμα του, το οποίο είχε δοθεί στο ΝΑΤΟ για στρατιωτικούς σκοπούς, παραμένει στην Αμερικάνικη πρεσβεία ενώ άλλο μικρότερο μέρος ανήκει στο Πολεμικό Ναυτικό. Ο υγρότοπος περιλαμβάνει και μια οικιστική περιοχή 1.417 στρεμμάτων, συμπεριλαμβανομένου του προσφυγικού οικισμού Κουκλουτζά με σημαντική οικιστική συσπείρωση, ενώ στο βόρειο τμήμα του παρατηρούνται εκτεταμένες καλλιέργειες. Παράλληλα, τόσο στα δυτικά του δάσους όσο και γύρω από τον υγρότοπο αναπτύσσεται αυθαίρετη δόμηση ενώ στην περιφερειακή ζώνη του πάρκου εντάσσεται ο οικισμός του Κάτω Σουλίου, του οποίου το καθεστώς είναι ασαφές από τη δημιουργία του.

Παράλληλα, η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων αναφέρθηκε στις συνέπειες εγκατάστασης του ολυμπιακού κέντρου κωπηλασίας (1.231 στρέμματα), η οποία συνοδεύτηκε από σημαντική επέκταση του οδικού δικτύου, άλλαξε σημαντικά το χαρακτήρα της περιοχής και οδήγησε σε μία σημαντική αύξηση της συνολικής όχλησης των οικοσυστημάτων και του τοπίου. Είναι ενδεικτικό ότι οι ολυμπιακές κατασκευές περιλάμβαναν την κατασκευή δύο λιμνών κωπηλασίας ολυμπιακών διαστάσεων, δύο πύργων αφετηρίας και τερματισμού τριών και τεσσάρων ορόφων αντίστοιχα, καταλυμάτων για τους αθλητές, νησίδα διαπιστευμένων προσώπων, πάρκινγκ, μόνιμων και προσωρινών κερκίδων 13.000 θέσεων, ελικοδρομίου, καθώς και σταθμού ανεφοδιασμού καυσίμων (ENVECO 1999). Οι ολυμπιακές κατασκευές (Εικόνες 2 και 3) προκάλεσαν σημαντική απώλεια και κατακερματισμό στους οικοτόπους της περιοχής και συγκεκριμένα την καταστροφή του 28% της ζώνης αρμυρικών και καλαμιών, του 9% των μεσογειακών αλιπέδων *Juncetalia maritime* και ενός σημαντικού μέρους του καναλιού της Μακαρίας πηγής συμπεριλαμβανομένης της απώλειας σημαντικών τύπων οικοτόπων (Αποστολοπούλου 2003, ΜΚΟ 2000, ENVECO 1999).

Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια κατασκευής των ολυμπιακών εγκαταστάσεων πληθώρα φορέων είχε χαρακτηρίσει τα έργα στο Σχοινιά ως περιβαλλοντικά καταστροφικά (για μία αναλυτική παρουσίαση βλέπε Αποστολοπούλου 2009). Παρόλα αυτά, μέχρι σήμερα, με εξαίρεση κάποιες επιμέρους εργασίες ή τεχνικές εκθέσεις (Hadjibiros και Sifakaki 2009, Akriotis 2010), δεν

Εικόνα 2. Ολυμπιακές κατασκευές στο κανάλι της μακαρίας πηγής (Καλοκαίρι 2002, Ε. Αποστολοπούλου)

Εικόνα 3. Ολυμπιακές κατασκευές κοντά στην υγροτοπική περιοχή (Καλοκαίρι 2002, Ε. Αποστολοπούλου)

υπάρχουν επίσημα δημοσιευμένα στοιχεία για τις ακριβείς, άμεσες ή έμμεσες, συνέπειες των έργων ενώ απουσιάζει μία συστηματική και ολοκληρωμένη επιστημονική παρακολούθηση των κρίσιμων κοινωνικο-οικολογικών παραμέτρων.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το προεδρικό διάταγμα (ΠΔ) για το χαρακτηρισμό του Σχοινιά ως Εθνικού Πάρκου δέχτηκε έντονες κριτικές τόσο από ΜΚΟ όσο και από επιστήμονες επειδή ζώνες οικιστικής, αθλητικής και αναπτυξιακής φύσης κατακερματίζουν τις ζώνες προστασίας αλλά και για τον ορισμό πληθώρας εξαιρέσεων στα μέτρα προστασίας που θα δημιουργούσαν προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία του κέντρου κωπηλασίας (για μία αναλυτική περιγραφή βλέπε Αποστολοπούλου 2003, 2009).⁶ Μέχρι σήμερα, παρά την πληθώρα μελετών και θεσμικών μέτρων για την περιοχή του Σχοινιά, στην πράξη δεν ακολουθείται κάποια συγκροτημένη πολιτική προστασίας της περιοχής. Συγκεκριμένα, μέχρι την περίοδο συγγραφής της παρούσας εργασίας (καλοκαίρι 2010), δεν είχαν υλοποιηθεί σημαντικά έργα που αφορούσαν τους περιβαλλοντικούς όρους έγκρισης της κατασκευής του κωπηλατοδρομίου. Όπως περιέγραψαν οι συνεντευξιαζόμενοι, μία σειρά ασύμβατες με τη διατήρηση των οικοσυστημάτων του Σχοινιά δραστηριότητες (π.χ. δόμηση, επιχωματώσεις, γεωτρήσεις) συνεχίζονται χωρίς έλεγχο. Παράλληλα, εκτός από την ένταξη του Εθνικού Πάρκου στη «Europarc Federation» και την κατασκευή κάποιων υποδομών στο πλαίσιο της υλοποίησης του έργου «Διαχείριση επισκεπτών και ερμηνεία περιβάλλοντος», οι υπόλοιπες διαχειριστικές πρωτοβουλίες δεν είχαν ολοκληρωθεί.

5.2. Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής. Τα αίτια των συγκρούσεων

Το Εθνικό Πάρκο Σχοινιά εγκαθιδρύθηκε εν μέσω πολύπλοκων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και μακροχρόνιων ανθρώπινων δραστηριοτήτων οδηγώντας σε μία κατάσταση όπου το κεντρικό ζήτημα συχνά πέρα από θέμα κατοχής ιδιοκτησιακών τίτλων είναι ζήτημα ελέγχου και διαπραγμάτευσης της πρόσβασης και της χρήσης (McCarthy 2002) οδηγώντας σε σημαντικές διαμάχες για τον έλεγχο της γης. Η ανάλυση των δεδομένων της παρούσας έρευνας ανέδειξε ότι η έκβαση των εν λόγω συγκρούσεων καθορίζεται μέχρι σήμερα τόσο από τα όσα ορίζουν οι νόμοι όσο και από τα όσα ορίζει το «εθιμικό» δίκαιο της περιοχής και η δύναμη επιρροής των εκάστοτε διεκδικητών.

Η σύγκυση σχετικά με τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και την οριοθέτηση των οικοσυστημάτων του Σχοινιά σχετίζεται άμεσα με τη διαχρονική απουσία κτηματολογίου και σαφούς χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής. Όπως έχει ιστορικά εδραιωθεί, αυτό το ασαφές καθεστώς επιβαρύνει κυρίως τους οικονομικά ασθενέστερους με αποτέλεσμα τη διαχρονική έλλειψη σαφούς καθεστώτος των φτωχότερων οικισμών και τη συγκέντρωση πολλών κατοίκων σε αυθαίρετα σπίτια χωρίς αποχετευτικό σύστημα, επίσημους δρόμους, αντιπλημμυρική προστασία κ.λπ. Αντίθετα, οι ισχυροί οικοδομικοί συνεταιρισμοί έχουν σε μεγάλο βαθμό κερδίσει την επίσημη κρατική έγκριση και έχουν στην κατοχή τους πολυτελείς κατοικίες σε προνομιακά σημεία της περιοχής. Παράλληλα, η σταδιακή υποχώρηση της πρωτογενούς παραγωγής έχει διαχρονικά οδηγήσει στην απώλεια μέσων συντήρησης για σημαντικά τμήματα της τοπικής κοινωνίας ενώ

6. Είναι ενδεικτικό ότι το 2001 το Ε΄ Τμήμα του ΣτΕ μετά από εκδίκαση συγκεκριμένων προσφυγών επί του θέματος προσέβαλλε το προεδρικό διάταγμα λόγω των ασύμβατων χρήσεων που επιτρέπονταν στη ζώνη Β3 του Εθνικού Πάρκου.

η υποβάθμιση των οικοσυστημάτων του Σχοινιά έχει οδηγήσει στην επιδείνωση της ποιότητας ζωής τους.

Οι κρατικές παρεμβάσεις στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων οδήγησαν σε μια όξυνση των συγκρούσεων για την πρόσβαση και τον έλεγχο της γης. Ειδικότερα, ενίσχυσαν το αίσθημα αδικίας μεταξύ των κατοίκων αναφορικά με την πρόσβαση και τον έλεγχο των φυσικών πόρων και την ανισότιμη κατανομή του κόστους και της ωφέλειας των ακολουθούμενων πολιτικών. Συγκεκριμένα, οι συνεντευξιαζόμενοι από την τοπική κοινωνία αναφέρθηκαν εκτενώς στη μη καθολική ισχύ των περιορισμών δόμησης και των απαγορεύσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ότι οι περιορισμοί δόμησης που όρισε το προεδρικό διάταγμα οδήγησαν στο να συμπεριληφθεί περίπου ο μισός οικισμός του Κάτω Σουλίου, στον οποίο περιλαμβάνονται σπίτια, ταβέρνες, καταστήματα κ.λπ., στο εθνικό πάρκο δημεύοντας ουσιαστικά τις περιουσίες των κατοίκων. Την ίδια στιγμή, το διάταγμα επέτρεψε την κατασκευή νέων κατοικιών με πισίνες στα όρια του υγροτόπου και του δάσους. Αντίστοιχα, το εν λόγω διάταγμα όρισε σημαντικές εξαιρέσεις στους περιορισμούς δόμησης για τις ολυμπιακές κατασκευές λόγω της «μείζονος εθνικής σημασίας» τους. Επιπρόσθετα, οι κάτοικοι της περιοχής αναφέρθηκαν στο γεγονός πως ό,τι για αυτούς απαγορεύεται επιτρέπεται κατά τη διάρκεια αθλητικών γεγονότων. Επομένως, το προεδρικό διάταγμα, ενώ θα έθετε σαφείς ρυθμίσεις στις χρήσεις γης, τελικά επέτεινε τη σύγχυση σχετικά με το τι ορίζεται ως νόμιμο και τι ως παράνομο, τι αειφόρο και τι μη αειφόρο.

Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων από την τοπική κοινωνία διατύπωσε ξεκάθαρα τη δυσαρέσκεια της για τον τρόπο με τον οποίο οι πόροι δαπανήθηκαν, διαμαρτυρόμενη ότι ένα υπέρογο ποσό εθνικών πόρων ξοδεύτηκε για την κατασκευή του κωπηλατοδρομίου ενώ σημαντικά έργα για την ποιότητα ζωής της τοπικής κοινωνίας (π.χ. αντιπλημμυρικά έργα, οικολογική καταπολέμηση των κουνουπιών) αποδείχτηκαν υποσχέσεις κενές περιεχομένου. Αυτό αντικατοπτρίζει μια γενική αποτυχία της όλης παρέμβασης να συνδέσει τους πόρους που εξασφαλίστηκαν με αντισταθμιστικά μέτρα ή στήριξη εναλλακτικών στρατηγικών διαβίωσης.

Οι ολυμπιακές κατασκευές και οι ευρύτερες αλλαγές στη χωροταξική και αναπτυξιακή πολιτική (κατασκευή νέων δρόμων, εγκαθίδρυση νέων χρήσεων γης, περαιτέρω ανάπτυξη της πρωτεύουσας, μεγάλα δημόσια έργα, ταχεία αστικοποίηση της βορειοανατολικής Αττικής κ.ά.) συνέβαλλαν στην πληθυσμιακή αύξηση της ευρύτερης περιοχής μελέτης και στην περαιτέρω αύξηση της αξίας της γης για τουριστική και οικιστική εκμετάλλευση. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε εδώ ότι οι εν λόγω αλλαγές στόχευαν στη μετατροπή της Αθήνας σε σημαντικό μητροπολιτικό κέντρο στη νοτιοανατολική Ευρώπη και εκφράστηκαν τόσο στη στρατηγική που χαρακτήρισε την υποψηφιότητα της Αθήνας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες (Beriatos και Gospodini 2004) όσο και στο Ν. 2730/1999. Σε αυτό το πλαίσιο, όπως επιβεβαίωσαν και οι συνεντευξιαζόμενοι, ο Σχοινιάς θεωρήθηκε ιδανική επιλογή για την κατασκευή του κωπηλατοδρομίου τόσο λόγω της εγγυτητάς του με την Αθήνα όσο και γιατί διαχρονικά υπήρχαν ισχυρά συμφέροντα που σχεδίαζαν την περαιτέρω τουριστική του εκμετάλλευση στο μοντέλο αντίστοιχων παραθαλάσσιων περιοχών που έχουν παραδοθεί στον οργανωμένο τουρισμό.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ρητορεία των «εργασιακών ευκαιριών», που κυριάρχησε κατά την περίοδο κατασκευής του κωπηλατοδρομίου ώστε να εξασφαλιστεί η κοινωνική συναίνεση, μεταφράστηκε στη συγκέντρωση του ενδιαφέροντος οικονομικών και αναπτυξιακών συμφερόντων στην περιοχή. Όμως, σε τέτοιες περιπτώσεις κυρίως οι ελίτ μπορούν να επωφεληθούν διότι έχουν τόσο τους οικονομικούς πόρους όσο και την εξουσία να διαπραγματευτούν με κάθε ενδιαφερόμενο την εκμετάλλευση της γης και των «γκρι ζωνών» αμφιβόλου ιδιοκτησίας. Επομένως, οι ταξικές ανισότητες οξύνθηκαν και, ενώ για τους οικονομικά ασθενέστερους το εθνικό πάρκο και το κέντρο κωπηλασίας ενίσχυσε τους φόβους οικονομικής αποστέρησης, για τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα συνεπάγεται υψηλότερες τιμές για τις ιδιοκτησίες τους και κίνητρα για νέες επενδύσεις.

Είναι κρίσιμο να τονιστεί ότι η απουσία ουσιαστικής παρέμβασης από το κράτος για την προστασία της περιοχής σε συνδυασμό με την προβληματική λειτουργία του φορέα και εντέλει η εικόνα εγκατάλειψης του πάρκου απονομιμοποιεί την ύπαρξή του. Η κατάσταση επιδεινώνεται από το γεγονός ότι τόσο μία σειρά παράνομες δραστηριότητες όσο και η οικονομική εκμετάλλευση της περιοχής συνεχίζονται χωρίς έλεγχο από τους έχοντες την ανάλογη δυνατότητα. Έτσι, το πάρκο προσλαμβάνεται ως ένας απλός περιορισμός στη διαχείριση των φυσικών πόρων για την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας. Είναι σημαντικό να ειπωθεί σε αυτό το σημείο ότι πολλοί κάτοικοι ανέφεραν ότι η οικολογική αξία του Σχοινιά δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την ιστορία χρήσης της περιοχής ενώ υποστήριζαν ότι η προστασία του δάσους οφείλεται πρωτίστως στη δική τους «επαγρύπνηση» (βλ., επίσης, Reed 2007). Το ακόλουθο απόσπασμα από συνέντευξη με ένα κάτοικο της περιοχής είναι χαρακτηριστικό:

«Αν τα μέτρα είχαν νόημα θα ήμασταν οι πρώτοι που θα τα εφαρμόζαν. Το δάσος του Σχοινιά είναι από τα ελάχιστα στην Αττική που έχουν γλιτώσει από τις πυρκαγιές των τελευταίων δεκαετιών. Αλλά τώρα πια γίνεται σιγά-σιγά ξένο το μέρος για μας. Και αν αυτό συνεχιστεί οι κάτοικοι θα πάψουν να ασχολούνται και θα χαθεί και αυτή η περιοχή όπως πολλές άλλες. Τα σπίτια δίπλα στο έλος και οι πισίνες δεν απειλούν την περιοχή; Με άδεια του κράτους χτίστηκαν. Δεν λέω ότι όλοι οι κάτοικοι σκέφτονται έτσι. Λέω να έρθουν εδώ και να μας ρωτήσουν πώς διαχειριζόμαστε τόσα χρόνια την περιοχή, να μας πούνε τι πρέπει να κάνουμε για να τη διατηρήσουμε αλλά όχι να κάνουν μελέτες και σχέδια αγνοώντας τους ανθρώπους...».

5.3. Ο ρόλος της συνεργατικής διακυβέρνησης

Η συνεργατική διακυβέρνηση υποστηρίχτηκε κυρίως μέσα από τη δημιουργία του φορέα διαχείρισης ο οποίος μέχρι τους Ολυμπιακούς Αγώνες παρέμεινε ανενεργός. Κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου το κράτος χρησιμοποίησε το κύρος της πολιτικής συμμαχίας που υποστήριζε τις κρατικές πολιτικές ως βασική απόδειξη κοινωνικής συναίνεσης υπέρ των παρεμβάσεων. Χρησιμοποιώντας τη ρητορεία του ολυμπιακού κινήματος και ταυτίζοντας τη συμφωνία με κάθε ολυμπιακό έργο με την υπεράσπιση του «εθνικού συμφέροντος» επιδιώχθηκε η ταύτιση κάθε αντίθετης προσέγγισης με μια συντηρητική εναντίωση άνευ κοινωνικής εδραίωσης απέναντι στον επιχειρούμενο «οικολογικό εκσυγχρονισμό». Ο στόχος ήταν ο αποπροσανατολισμός της κοινής γνώμης από τις περιβαλλοντικές, κοινω-

νικές και οικονομικές συνέπειες των ολυμπιακών παρεμβάσεων έτσι ώστε να διασφαλιστεί ο στόχος παρουσίασης των μεγάλων έργων ως «πράσινων Ολυμπιακών Αγώνων».

Μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ο φορέας διαχείρισης άρχισε να λειτουργεί με σημαντικές αδυναμίες. Το υπουργείο είχε τη δυνατότητα ελέγχου της συγκρότησης του φορέα επιλέγοντας μέλη με διαφορετικές ή και αντιτιθέμενες στοχεύσεις (αντιπροσώπους της τοπικής και κεντρικής αυτοδιοίκησης, των ΜΚΟ, της επιτροπής «Αθήνα 2004» και αθλητικών παραγόντων), περιλαμβάνοντας υποστηρικτές των κεντρικών κρατικών πολιτικών και αποκλείοντας κοινωνικούς και παραγωγικούς φορείς με έδρα τον Σχοινιά.⁷ Η εν λόγω τακτική οδήγησε σε μια ετερογενή δομή διακυβέρνησης, εγκλωβισμένη σε συχνές εσωτερικές συγκρούσεις. Η προβληματική λειτουργία εκφράστηκε στις σπάνιες συναντήσεις του φορέα και τη συστηματική απουσία μελών ενώ οι συνεντευξιαζόμενοι από την τοπική κοινωνία τόνισαν ότι, στην πραγματικότητα, ο φορέας αποτέλεσε μια συνεργασία «εξωτερικών παραγόντων», οι οποίοι δεν αντιπροσώπευαν την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας. Αντίστοιχα, η απουσία προσωπικού και συστηματικής λειτουργίας του φορέα δημιούργησε σοβαρά εμπόδια στην προώθηση των κατάλληλων μέτρων για την ουσιαστική συμμετοχή των κατοίκων. Παράλληλα, η αδυναμία του φορέα να εφαρμόσει τα μέτρα προστασίας και η συναίνεση πολλών μελών του υπέρ των ολυμπιακών κατασκευών είχαν ως συνέπεια την αδιαφορία της πλειοψηφίας των ΜΚΟ για τη δράση του. Αντίστοιχα, οι ισχυρές πελατειακές σχέσεις ανάμεσα στην κρατική διοίκηση και τους πολίτες οδήγησαν κρατικούς εκπρόσωπους, κυρίως της τοπικής αυτοδιοίκησης, να υπόσχονται ότι θα ικανοποιήσουν τα αιτήματα κάθε τοπικής ομάδας για ψηφοθηρικούς λόγους.

Επιπρόσθετα, τόσο πριν όσο και μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ο πολιτικός χειρισμός των συγκρούσεων από το ελληνικό κράτος βασίστηκε σε μεταβαλλόμενες συμμαχίες, αντιφατικές πολιτικές και μία ασαφή ρητορεία. Το ιδεολόγημα των περιβαλλοντικά μη ευαισθητοποιημένων κατοίκων αποτέλεσε κεντρικό επιχείρημα οδηγώντας σε μια φαινομενική ομοιογένεια συμφερόντων ενάντια στην προστασία της περιοχής, καλύπτοντας τις ευθύνες συγκεκριμένων φορέων και υιοθετώντας στερεοτυπικές κατασκευές για την τοπική κοινωνία. Η τελευταία παρουσιάστηκε ως ένα ενιαίο σύνολο «περιβαλλοντικά απαίδευτων ντόπιων» αγνοώντας τις εσωτερικές διαφορές της (Neumann 1997, Nygren 2000) και υπονοώντας ότι το διαχρονικό πρόβλημα για την περιβαλλοντική υποβάθμιση του Σχοινιά ήταν η απουσία περιβαλλοντικής συνείδησης των κατοίκων. Η εν λόγω στρατηγική στόχευε πρωτίστως στο να αποποιηθεί το κράτος τις ευθύνες του υποστηρίζοντας εντέλει ότι η μη προστασία αποτελεί κοινωνική επιταγή και όχι κρατική πολιτική. Το απόσπασμα που ακολουθεί από μία συνέντευξη με εκπρόσωπο της πολιτικής ηγεσίας της κρατικής διοίκησης είναι ενδεικτικό της γενικότερης στάσης:

«Οι τοπικές κοινωνίες δεν ενδιαφέρονται για την προστασία αλλά για την ανάπτυξη και τα δημόσια έργα ... Μπορείτε να φανταστείτε κάποια λογική κυβέρνηση που θα ρισκάρει να χάσει ψήφους για χάρη της εφαρμογής των νόμων προστασίας; Αφήστε που δεν έχουμε αυτή την πολυτέλεια στην Ελλάδα. Εννοώ να θυσιάσουμε σημαντικά έργα και αναπτυξιακά σχέδια για χάρη των προστατευόμενων περιοχών...».

Παράλληλα, η μετατόπιση των ευθυνών στην τοπική κοινωνία χρησιμοποιήθηκε ως δικαιολογία για την αναγκαιότητα τόσο των ολυμπιακών παρεμβάσεων όσο

7. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, ενώ το σχετικό εδάφιο του νόμου ορίζει ότι κοινωνικές και παραγωγικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην εκάστοτε προστατευόμενη περιοχή πρέπει να συμμετέχουν με αντιπροσώπους τους στο φορέα διαχείρισης, ο αποκλεισμός τους από τα διοικητικά συμβούλια χαρακτήρισε τη συγκρότηση των φορέων διαχείρισης.

και της εμπλοκής του ιδιωτικού τομέα μετά τη λήξη των αγώνων υπονοώντας ότι η περιβαλλοντική αναβάθμιση είναι εφικτή μόνο μέσα στο πλαίσιο της αγοράς (Fisher και Freudenburg 2001). Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειοψηφία των συνεντευξιζόμενων από κυβερνητικές θέσεις, κυρίως στα ανώτερα κλιμάκια καθώς και από μη κρατικούς φορείς, θεωρεί τα αυστηρά ιδιοκτησιακά δικαιώματα ως τον καλύτερο τρόπο εγγύησης της περιβαλλοντικής ποιότητας (Cortner και Moote 1999) χρησιμοποιώντας τις συγκρούσεις για να εξηγήσει την ανάγκη εκχώρησης της δημόσιας γης σε ιδιωτικά συμφέροντα και την εμπορευματοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος. Το παρακάτω απόσπασμα από μία συνέντευξη με μέλος του φορέα διαχείρισης είναι χαρακτηριστικό:

«Ο δήμος, οι επιχειρήσεις και η τοπική κοινωνία θεωρούν ότι το εθνικό πάρκο είναι ένα εμπόδιο στα σχέδια τους για κερδοσκοπία στη γη και τουριστική εκμετάλλευση. Αυτό δε με εκπλήσσει. Η προστασία της φύσης ευαισθητοποιεί μόνο την «ελίτ», δηλαδή τους ανθρώπους υψηλού μορφωτικού και πνευματικού επιπέδου».

6. Συζήτηση

Υπό το πρίσμα των «κοινωνικο-οικολογικών» συστημάτων και της πολιτικής οικολογίας αναδεικνύεται ότι οι ρίζες των συγκρούσεων για τους φυσικούς πόρους προκύπτουν από την αλληλεπίδραση ενός δικτύου σχέσεων ανάμεσα στους χρήστες μια περιοχής, τα σχετιζόμενα οικοσυστήματα, τις ακολουθούμενες αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές πολιτικές και τις διαδικασίες διακυβέρνησης. Παράλληλα, επηρεάζουν και επηρεάζονται από το ευρύτερο οικολογικό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο (βλ. Σχήμα 1).

Ειδικότερα, η εξέλιξη της συνεργατικής διακυβέρνησης στον Σχοινιά (Apostolopoulou και Pantis 2010) αναδεικνύει ότι η έμφαση σε συνεργασίες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, σε διαπραγματεύσεις μεταξύ διαφορετικών φορέων και η προσδοκία αποτελεσμάτων κοινά ωφέλιμων για όλους συμβάλλει συχνά στην επιφανειακή συγκάλυψη των συγκρούσεων (Peterson κ.ά. 2005). Στην πραγματικότητα, η έμφαση στην ισότιμη διαπραγμάτευση, κεντρική έννοια της συνεργατικής διακυβέρνησης, στοχεύει στην υπεράσπιση μιας τυπικής ισότητας στα πολιτικά δικαιώματα όλων των μελών της κοινωνίας η οποία, όμως, αντιφάσκει με την ουσιαστική ανισότητα στο πεδίο της οικονομίας. Κατά αυτό τον τρόπο, οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που είναι κυρίως υπεύθυνες για τα περιβαλλοντικά προβλήματα στην περιοχή του Σχοινιά καθώς και για την οικονομική αποστέρηση της πλειοψηφίας της τοπικής κοινωνίας παραμένουν εκτός κριτικής. Δεδομένου ότι η διαδικασία πραγματοποιείται μέσα στις υπάρχουσες πολιτικές δομές που χαρακτηρίζονται από ανισότιμες σχέσεις εξουσίας (Mascarenhas και Scarce 2004), το ελληνικό κράτος είχε και έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τη ροή της πληροφορίας, τους όρους συμμετοχής και την κατανομή των ωφελειών και επομένως τη δυνατότητα να χειραγωγεί την έκβαση της συνεργατικής διακυβέρνησης ώστε να μην αποτελέσει εμπόδιο στην εφαρμογή των σχεδιασμών του.

Παράλληλα, οι τοπικές «ελίτ» στον Σχοινιά προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τις διαδικασίες διακυβέρνησης ώστε να προωθήσουν τα ατομικά τους συμφέροντα (Neumann 1997) ενώ οι ηγεσίες της τοπικής και κεντρικής διοίκησης υπερασπίστηκαν τα οφέλη της υιοθέτησης των κριτηρίων της αγοράς στη δια-

μόρφωση και αποτίμηση των κρατικών πολιτικών, της επέκτασης των ιδιωτικών σχέσεων ιδιοκτησίας, των διευρυνμένων ρόλων για οικονομικά και αναπτυξιακά συμφέροντα, και την αξιολόγηση των πολιτικών προστασίας με όρους οικονομικής απόδοσης υιοθετώντας τις αρχές της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης (McCarthy 2006). Ο διαχωρισμός ανάμεσα στο φορέα διαχείρισης και την πλειοψηφία των ΜΚΟ σε συνδυασμό με τα αυστηρά ιδιωτικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα, την απουσία κρατικού ενδιαφέροντος και σημαντικής δραστηριότητας της πλειοψηφίας των ΜΚΟ στον Σχοινιά ενίσχυσαν ένα περισσότερο «ιδιωτικό» καθεστώς διαχείρισης, κάτι που αναδείχτηκε και από τη μελέτη του Reed στον Καναδά (2007). Επιπρόσθετα, στην περίπτωση του Σχοινιά, τα ισχυρά οικονομικά και αναπτυξιακά συμφέροντα που σχετίζονται με τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την τουριστική βιομηχανία σε συνδυασμό με την αυξημένη πρόσβαση στην αγορά που προέκυψε από τη δημιουργία βελτιωμένων οδικών δικτύων, την αστικοποίηση, την αύξηση του πληθυσμού και την ισχυρή πίεση για κατοχύρωση της ιδιωτικής χρήσης των φυσικών πόρων (Peluso 1996) επέτρεψαν σε συγκεκριμένους φορείς να συγκροτήσουν «ελίτ» διακυβέρνησης. Αυτό το περιπλεγμένο πλαίσιο αφήνει περιθώρια στα σχέδια προώθησης της ιδιωτικοποίησης της περιοχής να διαμορφώνονται σε «κλειστές» διαπραγματεύσεις και στις ευθύνες της κρατικής πολιτικής και των επενδυμένων συμφερόντων στη διαχρονική υποβάθμιση των οικοσυστημάτων του Σχοινιά να υποτιμώνται, με επιπτώσεις για την προστασία της φύσης και την κοινωνική δικαιοσύνη.

Από τα παραπάνω δεν υπονοούμε ότι οι τοπικές κοινωνίες είναι de facto υπέρμαχοι της προστασίας της φύσης. Αυτό που θέλουμε να αναδείξουμε είναι ότι τα όρια της «απολίτικης» οικολογίας έχουν γίνει πλέον ορατά τόσο στον «αναπτυσσόμενο» (Guha 1989) όσο και στον «αναπτυγμένο» κόσμο (Foster 2002) όπου ερευνητές έχουν δείξει ότι οι τοπικοί παραγωγοί δεν είναι αδιάφοροι απέναντι σε ζητήματα προστασίας αλλά «εγκλωβισμένοι» στις υπάρχουσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες (Iosifides και Politidis 2005) χωρίς εναλλακτικές επιλογές για περιβαλλοντικά φιλικές ασχολίες. Είναι ενδεικτικό ότι υπάρχουν πολλά παραδείγματα κινητοποιήσεων γύρω από ζητήματα ρύπανσης ή δημόσιας υγείας που αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης αναγκαίων περιβαλλοντικών ρυθμίσεων τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες (Vlachou 2005). Περιπτώσεις, λοιπόν, όπου οι τοπικές κοινωνίες δεν αποδέχονται περιβαλλοντικούς περιορισμούς μπορεί να δείχνουν περισσότερο τα όρια του περιβαλλοντισμού να εμπνεύσει τους εργαζόμενους όταν οι ταξικές πλευρές αγνοούνται παρά μία εγγενή αρνητική τάση των εργαζομένων στην περιβαλλοντική προστασία (Foster 1993, Vlachou 2005). Η αδυναμία του οικολογικού κινήματος αλλά και της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα να συνδεθούν με ζητήματα που αφορούν τις τοπικές κοινωνίες, ορατή και στην περίπτωση του Σχοινιά, έδωσε τη δυνατότητα στο ελληνικό κράτος να περιθωριοποιήσει την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας από εν δυνάμει συμμάχους της και να διασφαλίσει ότι θα παραμείνει ο «μεσάζοντας» σε κάθε διαδικασία διακυβέρνησης και εντέλει ο επίσημος διαμεσολαβητής ανάμεσα στην προστασία της φύσης και την τοπική ευημερία. Αυτή η πολιτική τακτική συνέβαλε στην περιθωριοποίηση τμημάτων της τοπικής κοινωνίας ενισχύοντας μεταξύ άλλων τη διάσταση περιβαλλοντισμού και εργαζομένων.

7. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Η δημιουργία των προστατευόμενων περιοχών, ενώ καλείται να απαντήσει στην αντικειμενική υποβάθμιση του περιβάλλοντος και στην εντεινόμενη επιθυμία της κοινωνίας για βελτίωση της ποιότητας ζωής, συνιστά μian απάντηση παράγωγη της ιστορικής εξέλιξης της σχέσης κοινωνίας και φύσης. Κατ' αυτή την έννοια οι κρατικές πρωτοβουλίες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος δεν μπορούν να ιδωθούν απομονωμένες από τις υπόλοιπες πολιτικές, πολλές εξ αυτών υπεύθυνες για τη συνεχιζόμενη υποβάθμιση των φυσικών πόρων. Η επίπλαστη ενοποίησή τους μέσω της «αειφόρου ανάπτυξης» καταρρέει κάθε φορά που εκδηλώνεται τόσο η αντίφαση ανάμεσα στη θεωρητική ενοποίησή τους και τον πραγματικό μηχανιστικό διαχωρισμό τους στην πράξη όσο και η αδυναμία αντιμετώπισης των συνεπειών της αρνητικής αλληλοδιαπλοκής τους. Η μελέτη και κατανόηση των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών των περιβαλλοντικών πολιτικών καθώς και των συγκρούσεων που ανακύπτουν από και για τη χρήση των φυσικών πόρων δεν είναι εφικτή έξω από τη συγκεκριμένη συνειδητοποίηση.

Ειδικότερα, σε περιπτώσεις όπως αυτή του Σχοινιά, η αλλαγή των κανόνων της χρήσης των πόρων από αντιτιθέμενα συμφέροντα οδηγεί στην «επαναχάραξη» των οικοσυστημάτων και των χρήσεων γης (Reed 2007), προκαλώντας ή οξύνοντας συγκρούσεις για τον έλεγχο των φυσικών πόρων. Ο ρόλος των κρατών ως ταυτόχρονα προωθητών της ανάπτυξης και θεσμικά υπεύθυνων για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος χαρακτηρίζεται από μία εγγενή τάση για σύγκρουση (Walker 1989). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι σημερινές κυρίαρχες πολιτικές επιχειρούν να φαλκιδεύσουν τις ισότιμες και δημοκρατικές σχέσεις ανάμεσα στις ανθρώπινες κοινωνίες αλλά και στη σχέση των τελευταίων με τη φύση (McCarthy 2002) ενώ αφήνουν ανέγγιχτες τις ρίζες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και της οικονομικής πτώχευσης των τοπικών κοινωνιών, δηλαδή την ιδιωτική ιδιοκτησία της γης, την οικονομία της αγοράς και τις ανισότιμες σχέσεις παραγωγής (Bebbington 1993).

Τα παραπάνω είναι ιδιαίτερης σημασίας όταν η πολιτική προστασίας συνδυάζεται με αναπτυξιακά σχέδια και έργα εθνικής και διεθνούς εμβέλειας, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Είναι ενδεικτικό ότι η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων χαρακτηρίζεται μέχρι σήμερα από πλήρη απουσία ουσιαστικής κοινωνικής συμμετοχής και ελέγχου αλλά και εν γένει στοιχειώδους δημοκρατικότητας κατά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Andranovich κ.ά. 2001).

Στην περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Σχοινιά το ελληνικό κράτος υιοθέτησε τη ρητορεία της «συνεργατικής διακυβέρνησης για την αειφορία» ώστε να προσδώσει ένα περιβαλλοντικά και κοινωνικά φιλικό πρόσωπο στην Ολυμπιάδα της Αθήνας. Αντίστοιχα, εμποδίζοντας τις διαφανείς διαδικασίες διακυβέρνησης και την ισότιμη συμμετοχή, το κράτος έγινε ο μεσολαβητής ανάμεσα στην τοπική ευημερία και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος ενώ την ίδια στιγμή ερμήνευε την τοπική αντίδραση στα μέτρα προστασίας ως κοινωνική πίεση για μη αειφόρο ανάπτυξη, «οικολογικοποιώντας» μακροχρόνιες συγκρούσεις ταυτίζοντας τις τελευταίες με αλλαγές στις πολιτικές προστασίας (Robbins 2004) και δικαιολογώντας την αποτυχία του να εφαρμόσει μέτρα προστασίας και να αντισταθεί στις αναπτυξιακές πιέσεις (Apostolopoulou και Pantis 2009). Επομένως, όσοι υποστηρίζουν την ανάγκη διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος πρέπει

να θέσουν υπό κριτική εξέταση τις ευρύτερες πολιτικές που την απειλούν αλλά και τους συγκεκριμένους φορείς που τις προωθούν και επωφελούνται από αυτές (McAfee 1999) καθώς και τις συνδέσεις ανάμεσα στις ατομικές πράξεις και τις ευρύτερες δομές και διαδικασίες που κατευθύνουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές πρακτικές (Adams και Hutton 2007).

Τέλος, ζητήματα όπως ο ορισμός της έννοιας της «τοπικής κοινωνίας» αλλά και η περιγραφή του πώς η συμμετοχή της κοινωνίας στην εφαρμογή προγραμμάτων προστασίας μετουσιώνεται στην πράξη θα πρέπει να πάψουν να παραμένουν στο περιθώριο των κυρίαρχων προσεγγίσεων. Οι συγκρούσεις για τους φυσικούς πόρους δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται ως «τεχνικά» ζητήματα τα οποία θα επιλυθούν από τις κατάλληλες «επικοινωνιακές στρατηγικές». Θεωρούμε ότι η υιοθέτηση της προσαρμοζόμενης συν-διαχείρισης (adaptive co-management) και ο εμπλουτισμός της με τις αρχές της πολιτικής οικολογίας μπορούν να οδηγήσουν στη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης μέσα από (α) τη μετάβαση σε ένα προσαρμοζόμενο ολοκληρωμένο και μακροπρόθεσμο διαχειριστικό σχέδιο όπου θα εφαρμόζονται και θα ελέγχονται στην πράξη τα μέτρα διαχείρισης για την επίτευξη της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος και της κοινωνικής ευημερίας και δικαιοσύνης, (β) την παροχή εκπαίδευσης, πόρων και δεξιοτήτων για τους εμπλεκόμενους ώστε να προωθηθεί η ισότιμη κατανομή της εξουσίας, (γ) την αναγνώριση των διαφορετικών συστημάτων γνώσης και τη στήριξη εκπαιδευτικών θεσμών που θα ενημερώνουν και θα εμπλέκουν την τοπική κοινωνία στη διαδικασία της επιστημονικής έρευνας αλλά και θα προωθούν το συνδυασμό επιστημονικής και τοπικής περιβαλλοντικής γνώσης (Armitage κ.ά. 2009). Μία συμμετοχική διαδικασία λήψης αποφάσεων απαιτεί ένα σαφές πλαίσιο αρχών για τη διαδικασία και την έκβαση της, τον ακριβή προσδιορισμό των τρόπων με τους οποίους αναδύεται και ασκείται η εξουσία, την αποκέντρωση των εξουσιών σε συνδυασμό με παροχή συλλογικών δικαιωμάτων στους πόρους και την κατανομή της ευθύνης για τη διαχείριση και την εφαρμογή των μέτρων προστασίας έτσι ώστε να δοθεί πραγματική εξουσία στην τοπική κοινωνία ανάλογα με τις πλειοψηφικές κοινωνικές ανάγκες.

Προς μία τέτοια κατεύθυνση οι απλοποιητικές προσεγγίσεις για ισότιμες ευθύνες και κοινά ωφέλιμες λύσεις και η απουσία διαφανών διαδικασιών διακυβέρνησης συμβάλλουν στη συσκότιση των συμφερόντων κρατικών και μη κρατικών ισχυρών φορέων, εμποδίζοντας την αλληλοσύνδεση της προστασίας της φύσης με την κοινωνική δικαιοσύνη, ενώ εξισώνουν την προστασία της φύσης με την κατασκευή «πάρκων αστικού τύπου». Ίσως ιστορίες όπως του Σχοινιά να είναι σημαντικότερες από το σύνολο των τεχνοκρατικών αναλύσεων που αδυνατούν να κατανοήσουν και να περιγράψουν την πραγματικότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι. Παράδειγμα της ανοιχτής και αξονικής κωδικοποίησης για τον προσδιορισμό των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων της περιβαλλοντικής πολιτικής στο Σχοινιά. Στο παράδειγμα αναλύονται δύο από τις τέσσερις υποκατηγορίες που συγκροτούν την κατηγορία «Συγκρούσεις για την πρόσβαση & τον έλεγχο των φυσικών πόρων».

Κωδικοί ¹	Υποκατηγορίες	Κατηγορίες
Πολύπλοκα και ασαφή ιδιοκτησιακά δικαιώματα [79.1]		
Απουσία κτηματολογίου [86.8]	<i>Διαμάχες για την κατοχύρωση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων</i>	
Αξιοποίηση δημόσιας γης με βάση ιδιωτικά συμφέροντα [58.1]		
Κατοχύρωση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ανάλογα με την εξουσία των εκάστοτε διεκδικητών [52.7]		
Διαχρονική έλλειψη σαφούς καθεστώτος φωχότερων οικισμών [42.6]		
Μη ελεγχόμενες - ασύμβατες με τη διατήρηση δραστηριότητες [79.8]		<i>Συγκρούσεις για την πρόσβαση & τον έλεγχο των φυσικών πόρων</i>
Ανεξέλεγκτη και αυξανόμενη τουριστική εκμετάλλευση [86]		
Εκτεταμένη μη βιολογική γεωργία [41.9]	<i>Διαχρονική μη αειφόρος χρήση των φυσικών πόρων</i>	
Μη αειφόρα εκμετάλλευση υδάτινων πόρων [48.8]		
Σύγκρουση μεταξύ αναπτυξιακών στόχων, τουριστικής και οικιστικής ανάπτυξης και προστασίας [55]		
Απουσία εθνικής στρατηγικής για την πολιτική προστασίας [50.4]		

1. Εντός των παρενθέσεων σημειώνεται το ποσοστό (%) των συνεντευξιζόμενων που ανέφεραν το κάθε επιμέρους σημείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abakerli, S. (2001), «A critique of development and conservation policies in environmentally sensitive regions in Brazil», *Geoforum* 32: 551-565.
- Adams, W.M. και Hutton, J. (2007), «People, Parks and Poverty: Political Ecology and Biodiversity Conservation», *Conservation and Society* 5: 147-183.
- Akriotis, T. (2010), «A response to Hadjibiros and Sifakaki (2009): Schinias wetland: a national park or a solar saltwork?», *Global Nest Journal* 12: 335-337.
- Andranovich, G., Burbank, M.J. και Heying, C.H. (2001), «Olympic Cities: Lessons Learned from Mega-Event Politics», *Journal of Urban affairs* 23: 113-131.
- Apostolopoulou, E. και Pantis, J. (2009), «Conceptual gaps in the national strategy for the implementation of the European Natura 2000 conservation policy in Greece», *Biological Conservation* 142: 221-237.
- Apostolopoulou, E. και Pantis, J.D. (2010), «Development plans versus conservation: explanation of emergent conflicts and state political handling», *Environment and Planning A* 42: 982-1000.
- Armitage, D.R., Plummer, R., Berkes, F., Arthur, R.I., Charles, A.T., Davidson-Hunt, I. J., Diduck, A.P., Doubleday, N.C., Johnson, D.S., Marschke, M., McConney, P., Pinkerton, E.W. και

- Wollenberg, E.K. (2009), «Adaptive co-management for social-ecological complexity», *Frontiers in Ecology and the Environment* 7: 95-102.
- Bassett, T.J. (1988), «The political ecology of peasant-herder conflicts in the northern Ivory Coast», *Annals of the Association of American Geographers* 78: 433-472.
- Bebbington, A. (1993), «Modernization from below: An alternative indigenous development?», *Economic Geography* 69: 274-292.
- Beriatos, E. και Gospodini, A. (2004), «Glocalising urban landscapes: Athens and the 2004 olympics», *Cities* 21: 187-202.
- Berkes, F. και Folke, C. (1998), *Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Blaikie, P. (1995), «Changing environments or changing views?», *Geography* 80: 203-214.
- Bridge, G. και Jonas, A.E.G. (2002), «Governing nature: the reregulation of resource access, production and consumption», *Environment and Planning A* 34: 759-766.
- Bryant, R.L. (1998), «Power, knowledge and political ecology in the third world: a review», *Progress in Physical Geography* 22: 79-94.
- Bryant, R.L. και Bailey, S. (1997), *Third world political ecology*, Λονδίνο: Routledge.
- Cortner, H.J. και Moote, M.A. (1999), *The politics of ecosystem management*, Ουάσινγκτον: Island Press.
- De Angelis, M. (2003), «Neoliberal Governance, Reproduction and Accumulation», *The Commoner*, Spring/Summer 2003 (<http://www.thecommoner.org>).
- Duffield, M. (2001), *Global Governance and the New Wars. The Merging of Development and Security*, Λονδίνο: Zed Books.
- ENVECO A.E. (1999), *Μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων του κέντρου κοπηλασίας και κανό στο Σχοινιά του Δήμου Μαραθώνα*, Αθήνα.
- Fisher, D.R. και Freudenburg, W.R. (2001), «Ecological Modernization and Its Critics: Assessing the Past and Looking Toward the Future», *Society and Natural Resources* 14: 701-709.
- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P. και Norberg, J. (2005), «Adaptive governance of social-ecological systems», *Annual Review of Environment and Resources* 30: 441-473.
- Foster, J.B. (1993), «The Limits of Environmentalism Without Class: Lessons from the Ancient Forest Struggle of the Pacific Northwest», *Capitalism, Nature, Socialism*, 4: 11-41.
- Foster, J.B. (2002), *Ecology against capitalism*, Νέα Υόρκη: Monthly Review Press.
- Guha, R. (1989), «Radical American Environmentalism and Wilderness Preservation: A Third World Critique», *Environmental Ethics* 11: 71-83.
- Gunderson, L.H. και Holling, C.S. (2002), *Panarchy: Understanding transformations in human and natural systems*, Ουάσινγκτον: Island Press.
- Hadjibiros, K. και Sifakaki, P. (2009), «Schinias wetland: a national park or a solar saltwork?», *Global Nest Journal* 11: 32-40.
- Janssen, M.A., Anderies, J.M. και Ostrom, E. (2007), «Robustness of social-ecological systems to spatial and temporal variability», *Society and Natural Resources* 20: 1-16.
- Karamichas, J. (2005), «Risk versus National Pride: Conflicting Discourses over the Construction of a High Voltage Power Station in the Athens Metropolitan Area for Demands of the 2004 Olympics», *Human Ecology Review* 12: 133-142.
- Knigge, L. και Cope, M. (2006), «Grounded visualization: integrating the analysis of qualitative and quantitative data through grounded theory and visualization», *Environment and Planning A* 38: 2021-2037.
- Mascarenhas, M. και Scarce, R. (2004), «The Intention Was Good: Legitimacy, Consensus-Based Decision Making, and the Case of Forest Planning in British Columbia, Canada», *Society and Natural Resources* 17: 17-38.
- McAfee, K. (1999), «Selling nature to save it? Biodiversity and green developmentalism», *Environment and Planning D* 17: 133-154.
- McCarthy, J. (2002), «First world political ecology: lessons from the Wise Use movement», *Environment and Planning A*, 34: 1281-1302.
- McCarthy, J. (2006), «Neoliberalism and the Politics of Alternatives: Community Forestry in British Columbia and the United States», *Annals of the Association of American Geographers* 96: 84-104.
- Neumann, R.P. (1997), «Primitive ideas: protected area buffer zones and the politics of land in Africa», *Development and Change* 28: 559-582.
- Nygren, A. (2000), «Development discourses and peasant-forest relations: natural resource utilization as social process», *Development and change* 31: 11-34.

- Peluso, N.L. (1996), «Fruit trees and family trees in an anthropogenic forest: ethics of access, property zones and environment change in Indonesia», *Comparative Studies in Society and History* 38: 510-548.
- Peterson, M.N., Peterson, M.J. και Peterson, T.R. (2005), «Conservation and the Myth of Consensus», *Conservation Biology* 19: 762-767.
- Reed, M.G. (2007), «Uneven environmental management: a Canadian comparative political ecology», *Environment and Planning A* 39: 320-338.
- Robbins, P. (2004), *Political ecology. Critical introductions to geography*, ΗΠΑ: Blackwell Publishing.
- Schmink, M. και Wood, C.H. (1992), *Contested frontiers in Amazonia*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Strauss, A. και Corbin, J. (1998), *Basics of qualitative research, techniques and procedures for developing grounded theory*, Λονδίνο: Sage Publications, Thousand Oaks.
- Turner, M.D. (2004), «Political ecology and the moral dimensions of “resource conflicts”: The case of farmer–herder conflicts in the Sahel», *Political Geography* 23: 863-889.
- Vlachou, A. (2005), «Environmental regulation: a value-theoretic and class-based analysis», *Cambridge Journal of Economics* 29: 577-599.
- Walker, K.J. (1989), «The state in environmental management: the ecological dimension», *Political Studies* 37: 25-38.
- Αποστολοπούλου, Ε. (2003), *Αποτίμηση της νομοθεσίας και αξιολόγηση των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων για την κατασκευή του ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου στον υγρότοπο του Σχοινιά Αττικής*, αδημοσίευτη διπλωματική εργασία, Τομέας Οικολογίας, Τμήμα Βιολογίας, ΑΠΘ.
- Αποστολοπούλου, Ε. (2009), *Οι κοινωνικές συγκρούσεις κατά την εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής σε προστατευόμενες περιοχές. Ανάλυση και αποτίμηση των πολιτικών διατήρησης και διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος στην Ελλάδα*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τομέας Οικολογίας, Τμήμα Βιολογίας, ΑΠΘ.
- Καρκάνας, Π., Παυλόπουλος, Κ., Τριανταφύλλου, Μ., Καρύμπαλης, Ε., Τσούρου, Θ. και Παλυβός, Ν. (2004), «Παράκτιο έλος Σχοινιά-Μαραθώνα: Ιζηματογένεση – Μεταβολές στάθμης θάλασσας – Κλιματικές μεταβολές κατά το μέσο-ανώτερο Ολόκαινο», *Γεωγραφίες* 7: 83-104.
- ΜΚΟ (2000), *Περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο Σχοινιά, έκθεση προς το συμβούλιο της επικρατείας*, Αθήνα: WWF Ελλάς, Ελληνική εταιρεία προστασίας της φύσης, Ελληνική εταιρεία προστασίας του περιβάλλοντος & της πολιτιστικής κληρονομιάς και Ελληνική ορνιθολογική εταιρεία.
- Ντάφης, Σ. (1998), «Οι υγρότοποι της Ελλάδας», στο Παπαδημητρίου, Γ. (επιμ.), *Η προστασία των υγροτόπων στην Ελλάδα (πρακτικά συνεδρίου)*, Αθήνα και Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Τσιούρης, Σ.Ε. και Γεράκης, Π.Α. (1991), *Υγρότοποι της Ελλάδος: αξίες, αλλοιώσεις, προστασία*, Θεσσαλονίκη: WWF, Εργαστήριο Οικολογίας και Προστασίας Περιβάλλοντος Τμήματος Γεωπονίας Α.Π.Θ., IUCN.
- Φοίτος, Δ. (2003), «Το δάσος *Pinus pinica* L. στον Σχοινιά Μαραθώνος και το Μεγάλο Έλος», *Βοτανικά χρονικά (Botanika Chronika)* 16: 19-22.